

Hósmøl ella Høsmøl?

Eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen.

Mong eru tey føroysku staðanøvnini, ið ilt er at gera grein á uppruna og merking viðvíkjandi, og ikki eru tey fá, ið eru so gátufør, at lítlar ella ongar vónir munnu vera um at skýra tey til lítar. Neyðin er fyrst og fremst tann, at so lítið er til av fornum skrivaðum heimildum um nøvnini. Tað eru helst høvuðsnøvn sum nøvn á oyggjum og bygdum o. tít., sum eru at finna í gomlum ritum, sum flest eru á donskum, og tí við dansk-aðum navnasniðum. Tá ið tað kemur at nøvnum í bø, haga og bjørgum, eru heimildirnar fátæksligar, tilvildin einsamøll ræður fyri, hvat ið kemur á pappír. Skulu vit finna tilfar til samanburðar tá ið vit skulu greiða torskild staðanøvn, eru ráðini tey at leita til grannalondini, hugsi her helst um Ísland og Noreg og oyggjarnar fyri sunnan, men eisini um hini norðurlond. Ein bági er tó, at hitt mikla navnatilfarið er enn ikki skipað soleiðis ella útgivið, at greið atgongd er at tí øllum, men navna-stovnarnir í hinum ymsu londunum arbeiða dúgliga við at fáa betri lag á. Í 1972 varð sett ein norðurlanda samstarvsnevnd um navnarannsóknir, Nordiska samarbetskommittén för namnforskning, stytt NORNA, sum Føroyar eisini eru umboðaðar í. Eitt av mongum, sum hevur verið til umrøðu er at taka dátutól í nýtslu á navna-stovnunum, og stórir dentur verður lagdur á at fáa samskipan norðurlanda millum á tann hátt, at sama tólslag og sama verklag verður nýtt allastaðni. Til nakað spyrst úr øllum hesum, og tí man enn verða drúgt at bíða eftir, er O. Rygh: Norske Gaardnavne (17 bind, 1897—1911) ein hin ríkasta hjálparkelda, og hon hevur eisini roynst holl í teirri smárannsókn, sum her skal verða gjørt skil á.

Vestanfyri á Nólsoynni nakað miðskeiðis millum Tjørnunes og Borðina, tætt sunnan fyri Kergjógv og undir Kálabergi er yndisligur staður við góðum sólargangi. Har er stór møl, og tað er navnið á hesi møl, ið her verður tikið til umhugsanar. Fyrri liður í navninum verður framborin [hös-], og navnið hevur higartil vanliga verið stavsett *Hósmøl*. Undir hesi stavseting býr hugsanin, at navnið hevur í forðum verið **Pórsmol*, og staðurin átti sostatt at hava verið kallaður eftir Tóri gudi. á sama hátt og byggin *Hósvík* (<**Pórsvík*; *Thorsuig* 1584) og vikudagurin *hósdagur* (<*þórsdagur*), í Suðuroy tó *tórsdagur* [təus-]. Henda hugsan kemur greidliga til orða hjá Marius Hægstad: »I fyrsteleden av nokre samansetningar hev gn. *þórs-* vorte *hös*: *hösðæavur* (*hösðæavur* Sandøy) <*þórsdagr*; *høsmøl* (<*þórsmol*), lite strandstykke med rund smaa-stein (fær *møel*, norsk *møl*) paa vestsida av Nolsøy, jfr. *torestein* hjaa Aasen; *høsvuik* (*Pórsvík*), ei bygd paa austsida av NStraumøy, i dansk skrevet *Thorsvig*; paa kortet yver øyarne les me paa austsida av Nolsøy *Hosteinsgjógv*, som vel er eldre *þórsteinsgjó*; . . . «¹ Fornt *þ* varð í nýföroyskum vanliga til *t*, men í nøkrum førum gjørdist tað *h*. Hetta, at fyrri liður í navninum hevur sama framburð sum navnliðurin *hös-* (<*þórs-*) hevur *fyrri norðan*, hevur fingið menn at halda, at fyrri liður í malarnavninum hevur sama uppruna sum hin. Men her hevur ikki verið havdur við í ráði tann veruleiki, at í Nólsoyar-máli verður fornt *ó* >[ɔ] framman fyri tvey hjáljóð ella fleiri, eins og í Sandoyar- og Suðuroyar-máli. Nólsoyingar siga, eins og sandoyingar og suðuroyingar, t. d. *fólk* [fɔ'lk], *tól* [tɔlv] og *hósdagur* [hɔs-]. Hetta er tað gamla; at einstøk orð í nútíðarmáli kunnu hava fingið *norðanframburð* [-ö-] er annað mál, ið ikki nerver tann spurning, vit her fáast við. Týðandi í hesum føri er, at nólsoyingar sjálvir siga *hósdagur* [hɔs-] og »Hósmøl« [hös-]; var fyrri liður í malarnavninum upprunaliga *Pórs-*, áttu vit at væntað framburðin [hɔs-]. Eftir hesum haldi eg meg við vissu kunna siga, at hesin staður hevur ikki fingið navn eftir Ása-Tóri. Tí er at leita aðrastaðni eftir frágreiðing um upprunan at navninum.

Í fornnorrønum er til lýsingarorðið *hōss* (wa-, wō-stovnur, hvnf. kk. eint. *hōsvan*), ið merkir 'gráur'. Orð, ið skyld eru *hōss*, eru í øðrum forngermonskum málum, t. d. fornenskt *hasu* 'gráur', fornhátýskt *hasan* 'blankur', miðhátýskt *heswe* 'bleikur, kámur'.² Fornorrønt *heri* 'hara' og navnið á hesum djóri í germonskum nútíðarmálum, verður hildið at standa í sambandi við *hōss* og merkir soleiðis 'grátt dýr'.³ *Hōss* er ósamansett bert kent úr skaldskaparmáli, fyrst og fremst nýtt um hin gráa litin á úlvi, men eisini um lit á ørn og neyti. Í Eiriksmálum 7. ør. stendur *ulfr enn hōsvi*; í Háleygjatali 8. ør.: *hōss serkr hrísgrisnis*, t. e. úlvsskinn, hrísgrisnir er kenning um úlv. Þjóðólfr Arnórsson tekur soleiðis til í einum ørindi: *hvassar klæcr hōss arnar*. Í ørindi eftir ónevnt skald í 11. øld stendur *hōss hjarðar vísir*, t. e. gráur tarvur. Í Haraldskvæði eftir Þorbjörn hornklofa er lýsingarorðið *hōsfjaðr* havt um ravn, t. e. við gráligum veingjum: *breyfðisk enn hōsfjaðri*. *Hōsvir* er navn á einum av sonum Þræls í Rígsþulu, t. e. hin (úlvi)grái.⁴ Sagnorðið *hōsvask* kemur fyri í merkingini 'ilskast, verða óvinarliga', eginliga 'grána', sbr. orðafellið »nú fer at grána gaman«. ⁵ Her verður eisini at nevna mannsnavnið *Hōskollr*, ið seinni verður *Hōskuldr*; tað man upprunaliga merkja 'gráhærdur maður' og er tí av fyrstu tíð helst viðurnevni. Lýsingarorðið *hōsmogótt* er til um seyð, ið er gráur undir búkinum, »maga-gráur« (sbr. før. gulmøgutur, vanligu stytt gulmutur), og *hōsmagi* verður veðrur kallaður, ið er *hōsmogótt*.⁶ Fyrri liður í *Hōskuldr* og *hōsmogótt/hōsmagi* kemur stundum fyri í sniðinum *haus-* ella *haust-*, t. d. *haustmogótt*. Soleiðis ber til við orðaleiki at fáa orðið *haustskuld* burtur úr *Hōskulds*-navninum.⁷

Sambært Norske Gaardnavne eru í Noregi trý garðanøvn, sum hava upprunaliga *hōs-* sum fyrri navnlíð. Á Hedmark eru tvey búgv, ið eita *Høsbjør østre* og *vestre*.⁸ Elsti skriftformur, ið er til skjals, er a *Hosbiærgum* DN V 133, ár 1344. 1604 og seinni verður navnið skrivað *Høstbergh*, *-bjør*, sama bland, ið verður í íslenskum. O. Rygh skýrir navnið soleiðis: »*Hō s s b j ø r g, eller i Flt. Hō s s b j a r g i r (átti at verið stavsett *Hōs-!*), hvori 2det Led er *bjørg* f. og 1ste Adj. *hōss*, graa; be-

tyder altsaa: Graafjeldet. Navnet sigter til den høie Kulle, nu kaldet Høsbjørkampen, hvorunder Gaarden ligger. I senere Tid ved Misforstaaelse skr. Høstbjør.« Í Lier, Buskerud, eru nœvni *Haskoll nordre* og *Haskoll søndre*⁹, elsti skriftformur í *Hoskaullum* DN IV 263, ár 1348, og í Volden, Romsdali, eita trý búgv *Haaskoll nedre, midtre* og *fremre*¹⁰. Upprunasniðið á hesum nœvnum verður hildið at hava verið *Hoskollr* (ella *Hoskollar*), t. e. 'gráur kollur', ið helst hevur verið navn á fjøllum ella høvdum skamt frá húsunum. Þórhallur Vilmundarson hevur víst á, at mannanœvn sum fyrri liður í íslenskum staðanœvnum, ið hava *-staðir* sum seinna lið, eru tíðum í royndum umgjörd náttúrunœvn.¹¹ Soleiðis kann navnið *Höskuldsstaðir*, ið ikki fáir garðar bera, í summum fœrum vera komið av »höskollum«, gráum kollum, eins og norsku nœvnini, ið omanfyri eru nevnd. Spurdur sigur Þórhallur Vilmundarson, ið er fyristœðumaður fyri Œrnefnastofnun Þjóðminjasafns, í brævi 11. juli 1974, at hann hevur ikki funnið dømi um navnliðin *hos-* uttan í *Höskulds-nœvnum*, »sem eru allmörg.« Hann heldur soleiðis fram: »Hugsanlegt er, að lo. *hoss* leynist t. d. í einhverjum *Haus(t)-nœfnum*, sbr. breytinguna *høsmøgótt* > *haustmøgótt* (Fritzner, Blöndal). Í Grímu I (2. útg.), 8, segir, að í Svarfaðardal séu tveir litlir haugar, *Beinir* og *Hausi*, þar sem sagt sé, að þrælarnir *Beinir* og *Hausi* séu heygðir. Olavius nefnir í Ferðabók sinni (292. bls.) hól þennan *Hausból* og segir þar hafa fundizt hauskúpur, svo að þar mætti búast við, að *Haus-* sé upprunalegt, ef rétt er frá hermt. En þessa *Haus(t)-nafnliði* (og e. t. v. *Haug(s)-?*) mætti athuga betur með hliðsjón af hugsanlegu lo. *hoss*. Einnig e. t. v. *Hosu-nœfn*.«

Litlýsingarorð eru vanlig sum fyrri liður í nœvnum á steinum, homrum, urðum og øðrum stœðum, har sum grót er. Hesi eru algongd í fœroyskum staðanœvnum: *bláur* (í merkingini 'svartur'), *gráur*, *gulur* (helst um grót, ið vaksið er við gulsón (*Xanthoria*)), *hvítur* (um korkavaksið grót), *reyður* (har sum royða og royðugrót er) og *svartur*. Av hesum man *gráur* vera eitt hitt vanligasta; *Grá(i)steinur* er í hvørjari bygd at kalla. *Gráurðar* eru ymsastaðni, men ikki havi eg funnið orðið *gráur*

í sambandi við *-møl*. Einasta malarnavn við litlýsingarorði, ið eg eri komin fram á, er *Reyðamøl* í Hovi (hugsandi er, men als ikki vist, at lýsingarorðið *gráur* kann vera at finna í malarnavni í somu bygd, ið hevur sum fyrri lið [grø'k:a-]), men eg havi ikki havt høvi til at fara ígjøgnum staðauvnauppskriftir úr øllum bygdum í landinum. Tað man tó ikki vera óvæntað, at navn á møl kann hava í sær lýsingarorð, ið merkir 'gráur'.

Mølin, sum her verður umrødd, er ógvuliga stór og høg, í erva er stórt grót, ið sjáldan verður órógvað av brimi. Innan fyri mølina yvir Álkuurðum er høgur royðubakki. Sæð upp av sjógv er grái liturin á malargrótinum serliga sjónskur móti royðubakkanum fyri innan. Øll líkindi munnu vera til, at vit í hesum staðarnavni finna aftur hitt fornnorrøna lýsingarorðið *høss* 'gráur'. Tí eigur navnið ikki at verða stavsett *Hósmøl*, sum higartil hevur verið vanligt, men *Høsmøl*, t. e. 'grámøl'.

SUMMARY

On the basis of the local pronunciation [høs-] and Norwegian parallels (*Høsbjør*, *Haskoll*, *Haaskoll*) the name of a piece of pebble beach of Nólsoy is proposed to have been originally **Høsmøl*, 'the gray pebble beach'. Therefore the modern spelling of the name should be *Høsmøl* instead of *Hósmøl*, which has hitherto been the accepted way of spelling the name, based on the opinion that the name were originally **Pórsmol*. If the latter was the fact, the present local pronunciation ought to be [høs-].

BÓKMENTIR

1. *Marius Hægstad*: Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 2. Indre sudvestlandsk. Færøymaal. Islandsk (Kristiania 1917), 84.
2. *Jan de Vries*: Altnordisches etymologisches Wörterbuch (Leiden 1962), 282.
3. *Jan de Vries*, 223.
4. *Sveinbjörn Egilsson*: Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis (Khn. 1913—16), 312.
5. *Johan Fritzner*: Ordbog over Det gamle norske Sprog II, 4. utg., (Oslo . . . 1973), 193.

6. Íslenzk fornrit VII (Rvík 1936), 237 og 259.
7. Sturlunga saga I (Rvík 1946), 512.
8. O. Rygh: Norske Gaardnavne III (Kristiania 1900), 72.
9. O. Rygh, V (Kristiania 1909), 319.
10. O. Rygh, XIII (Kristiania 1908), 68.
11. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder XVI (Khn. 1971), 578 o. fr.